

TARPTAUTINĖS TEISĖS AIŠKINIMAS ANTROJOJE SCHOLASTINĖJE
FILOSOFIJOJE

Vytis Valatka *

Mykolo Romerio universiteto Strateginio valdymo ir politikos fakulteto Filosofijos katedra
Ateities 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 28
Elektroninis paštas flk@mrui.lt

Pateikta 2006 m. balandžio 1 d., parengta spausdinti 2006 m. birželio 19 d.

Santrauka. Šiame straipsnyje nagrinėjama tarptautinės teisės teorija vadinamosios antrosios scholastikos (XVI – XVIII a.) klasikų F. de Vitorijos ir F. Suareso veikaluose. Aptariami esminiai šios teorijos objektai: tarptautinės teisės prigimtis ir kilmė, neatimamos tautų ir valstybių teisės bei jų gynimo teisingame kare sąlygos. Tariant šiuos dalykus daugiausia taikomas lyginamasis doksografinis metodas. Prieinama prie išvados, kad de Vitorija ir Suaresas laikytini vienais iš tarptautinės teisės teorijos pradininkų ir kad jų pažiūros artimos kito tarptautinės teisės „tėvo“ – H. Grocijaus – teorijai. Pabrėžiama, kad nemažai antrosios scholastikos tarptautinės teisės principų – paprotys kaip tarptautinės teisės norma, tautų teisės į lygybę, politinę nepriklausomybę, tarptautinę migraciją ir humanitarinę intervenciją, tautų teisių pažeidimas kaip teisingo karo priežastis, ambasadorių ir taikių gyventojų neliečiamybė karo metu, draudimas žudyti karo belaisvius ir įkaitus, reparacijų atitiktis patirtajai žalai, religinių karų neteisėtumas – aktualūs ir mūsų dienomis.

Pagrindinės sąvokos: antroji scholastika, tarptautinė teisė, prigimtinė teisė, paprotys, pamatinės tautų teisės, teisingas karas, žala, nuosaikumo principas.

IVADAS

Scholastinėje filosofijoje skiriami du ilgi laikotarpiai. Tai Viduramžių scholastinė filosofija (XI – XV a.), dar vadinama klasikine scholastika, ir Renesanso bei Naujųjų amžių scholastinė filosofija, kitaip vadinama antrąja scholastika. Ši XVI – XVIII a. gyvavusi scholastika iš esmės išlaikė tradicinę scholastinę problematiką. Vis dėlto čia atrandame ir keletą modernių, to laikotarpio dvasią atitinkančių disciplinų. Tai politinė ir teisinė filosofija, turėjusi didelę įtaką Renesanso ir Naujųjų amžių filosofinei minčiai. Kaip teigia žymusis filosofijos istorikas F. Coplestonas, būtent „politinėje ir teisinėje filosofijoje Renesanso scholastika parodė sugebėjimą apčiuopti konkrečias problemas bei pasirengimą jas spręsti moderniu būdu“ [1, p. 352].

Viena svarbiausių antrosios scholastikos teisės filosofijos problemų buvo tarptautinė teisė (*jus gentium, jus inter gentes*). Šios teisės aktualumą lėmė geopolitinė tuometinio pasaulio padėtis. XVI – XVII a. daugelio Europos šalių santykiai buvo įtempti. Pasak G. Sabine'o ir Th. Thorsono, „susiformavus absoliutinėms monarchijoms ir joms daugiau ar mažiau atvirai vadovaujantis makiaveliška tarpusavio santykių samprata, jėga tapo tarpvalstybinių reikalų arbitru“ [2, p. 437]. Taip pat negalima pamiršti, kad stipriausios Europos valstybės tuo metu vykdė vadinamojo Naujojo pasaulio kolonizaciją. Šioje situacijoje buvo būtina sukurti tarptautinės teisės sistemą, kurios principai padėtų išspręsti arba bent sušvelninti tarptautinius konfliktus, nustatyti kiekvienos (tiek „primityvios“, tiek civilizuotos) tautos neliečiamas teises, pateiktų sąlygas, kuriomis šias teises ginanti tauta gali vykdyti teisingą karą prieš kitą tautą ar valstybę. Tokios tarptautinės teisės teorijos pradininku įprasta laikyti olandą Hugo Grocijų. Vis dėlto gana dažnai nepelnytai užmirštami šio Renesanso mąstytojo pirmtakai – antrosios scholastikos klasikai. Tai dominikonų ordino

* Humanitariniai (filosofija) mokslai, teisė, daktaras. Mykolo Romerio universiteto Strateginio valdymo ir politikos fakulteto Filosofijos katedros docentas.

vienuolis ispanas Fransiskas de Vitorija (Francisco de Vitoria, 1480–1546) ir jėzuitas ispanas Fransiskas Suaresas (Francisco Suarez, 1548–1617). Jų kūriniuose, išleistuose prieš pasirodant garsiajam Grocijaus veikalui „Apie karo ir taikos teisę“ [2]¹, nagrinėjama tarptautinės teisės kilmė ir prigimtis, formuojamos pamatinės kiekvienos tautos teisės bei jų gynimo teisingame kare sąlygos. Remdamiesi romėnų teise, klasikinės scholastikos grandu Tomu Akviniečiu, šventuoju Izidoriumi iš Sevilijos (VII a.), šventuoju Raimundu iš Penaforto (XIII a.) ir Bolonijos universiteto profesoriumi Jonu iš Lenjano (XIV a.), de Vitorija ir Suaresas sukūrė tarptautinės teisės teoriją, kurios nemaža dalis principų išliko aktuali ir mūsų dienomis. Šiuo straipsniu kaip tik ir siekta iširti minėtąją teoriją. Juolab kad ji iki šiol dar nėra sulaukusi didesnio mūsų filosofijos ir teisės istorikų dėmesio². Nagrinėjant šią teoriją daugiausia taikytas lyginamasis doksografinis metodas.

1. TARPTAUTINĖS TEISĖS PRIGIMTIS IR KILMĖ

Kaip antrosios scholastikos autoriai aiškino tarptautinės teisės prigimtį? Jų teigimu, tarptautinė teisė – tai visuma normų ir principų, reguliuojančių pasaulio tautų ir valstybių santykius. Tai ne paties Dievo postuluota prigimtinė teisė. Tai pozityvioji teisė – žmogiškosios kūrybos rezultatas. Tada iškyla klausimas: kuo tarptautinė teisė skiriasi nuo prigimtinės? Suareso teigimu, „tarptautinė teisė ne tik nurodo, kokie veiksmai yra blogi, bet ir pati padaro tuos veiksmus blogus“ [6, p. 166]³. T. y. tarptautinė teisė nedraudžia veiksmų, kurie yra blogi savąja prigimtimi [6, p. 166]. Tokie draudimai – prigimtinės teisės prerogatyva. Tarptautinė teisė liepia vengti veiksmų, kurie blogi dėl tam tikros priežasties – blogumo kokybę jie įgyja tarptautinių santykių erdvėje. Taigi drausdama šiuos savaime neutralius veiksmus tarptautinė teisė tam tikra prasme pati juos paverčia blogais. Kita vertus, ji nereikalauja atlikti veiksmų, kurie geri patys savaime. Tokius reikalavimus pateikia prigimtinė teisė. Tarptautinė teisė tik liepia atlikti veiksmus, kurie yra geri tik dėl tam tikros svarios priežasties. Taigi ši teisė padaro veiksmus gerus, nes jie nėra geri patys savaime. Štai prigimtinės teisės reikalaujamas sudarytų sutarčių laikymasis – tai veiksmas, geras savąja prigimtimi. Tuo tarpu tarptautinės teisės prisakymas neatmesti sutarties, jei ji pasiūlyta tinkamu būdu ir nau-

dinga visoms šalims, neliepia atlikti savaime gero veiksmo. Ši norma reikalaujama veiksma paverčia geru dėl tam tikrų priežasčių – kad atitinka protą ir tarnauja tarptautinei taikai.

O kuo tarptautinė teisė skiriasi nuo civilinės? Suareso teigimu, lengviausia būtų atsakyti, kad civilinė teisė – tai vienos valstybės įstatymų rinkinys, o tarptautinė teisė galioja visai žmonijai. Vis dėlto toks atsakymas pripažįstamas neišsamiu, nes kiekybinis skirtumas tarp mažesnio ir didesnio negali būti laikomas esminiu [6, p. 167]. Suareso įsitikinimu, „tarptautinės teisės paliepiamai nuo civilinės teisės normų skiriasi tuo, kad jie įtvirtinti ne rašytine forma, o papročiais, būdingais ne vienai ar kitai valstybei ar provincijai, bet visoms arba beveik visoms tautoms“ [6, p. 168]⁴. Kitaip sakant, tarptautinė teisė – tai nerašytas įstatymas. Tai tam tikra paprotinė teisės rūšis – visuma paprotinių normų, per ilgą laiką nusistovėjusių tarp visų arba beveik visų tuometinės Europos bei likusio pasaulio tautų ir valstybių. Šios normos – tai jau minėtas reikalavimas neatmesti sutarties, jei ji pasiūlyta tinkamu būdu ir naudinga visoms šalims [6, p. 169]; teisingas karas kaip žmogiškąją prigimtį atitinkanti priemonė žalai atlyginti, kai derybos ir kitos taikios priemonės nebuvo rezultatyvios [6, p. 169]; ambasadorių neliečiamybė karo metu [5, p. 98], atvira jūra kaip bendra tautų ir valstybių nuosavybė [5, p. 98] etc.

Svarbu pažymėti, kad tarptautinės teisės prigimtį panašiai interpretavo ir Grocijus. Jo teigimu, šios teisės turinio dalį kaip tik ir sudaro tarptautinio elgesio papročiai. Tačiau Grocijus neapribojo tarptautinės teisės vien paprotinėmis normomis – jai priklausančios ir įvairios sutartys bei susitarimai tarp tautų ir valstybių. Šitai tarptautinės teisės prigimtis aiškinama ir mūsų dienomis.

O kaip antrojeje scholastikoje interpretuota pati tarptautinės teisės kilmė? Teigta, kad nors žmoniją sudaro skirtingos tautos bei valstybės, vis dėlto jai būdingas tam tikras moralinis ir politinis vienumas. Žmonija – tai tam tikra pasaulinė bendruomenė (*communitas universa*), kurios segmentai tiesiog privalo komunikuoti tarpusavyje. Mat nė viena valstybė, kad ir kokia tobula būtų, jokiū būdu nėra sau pakankamas darinys. Savąjį saugumą ir gerovę ji gali užtikrinti tik bendradarbiaudama su kitomis tautomis ir valstybėmis. Tokio bendradarbiavimo reikalauja ir prigimtinė kiekvieno žmogaus pareiga mylėti artimą ir vykdyti gailestingumo darbus. Taigi žmonijai iškyla tarptautinio elgesio normų ir principų būtinybė. Prigimtinė teisė tokių normų nepateikia – ji reglamentuoja individų santykius. Tad tarptautinio elgesio taisyklės tenka kurti pačioms tautoms ir valstybėms – „visas pasaulis, tam tikru būdu esantis viena valstybė, turi galią leisti teisingus ir visiems tinkamus įstatymus, kurie ir sudaro tarptautinės teisės turinį“ [4, p. 191]⁵. Vis dėlto prigimtinės teisės vaidmuo kuriant

¹ Šis Grocijaus kūrinys pirmąsyk pasirodė 1625 m. Tuo tarpu de Vitorijos traktatai „Apie pilietinę valdžią“ [3] bei „Apie indėnus ir karo teisę“ [4] išleisti 1557 m.; Suareso veikalas „Apie įstatymus ir įstatymų leidėją Dievą“ [5] – 1612 m., o traktatas „Apie trejųpa teologinę dorybę“ [6] – 1621 m. Šiame straipsnyje naudotasi vėlesniais minėtųjų veikalų leidimais.

² Prof. R. Plečkaitis savo straipsnyje [7] ir monografijoje [8] yra aprašęs antrosios scholastikos Lietuvoje teisės filosofiją, apimančią ir atitinkamą tarptautinės teisės koncepciją. Vis dėlto šią teisę profesorius pristatė trumpai, daugiausia dėmesio skirdamas bendriesiems teisės filosofijos klausimams: teisės prigimčiai, kilmei, pagrindimui ir skirstymui; teisingumo prigimčiai ir rūšims; teisės ir teisingumo santykiui etc.

³ „Non est jus gentium tantum ostensivum malitiae, sed etiam constitutum.“

⁴ „Praecepta juris gentium in hoc differunt a praeeceptis juris civilis, quia non scripto, sed moribus non unius vel alterius civitatis aut provinciae, sed omnium vel fere omnium nationum constant.“

⁵ „Habet enim totus orbis, qui aliquo modo est una respublica, potestatem ferendi leges aequas et convenientes omnibus, quales sunt in jure gentium.“

tarptautinės teisės principus yra lemiamas. Tautų ir valstybių formuojami daugiau ar mažiau bendri tarptautinio elgesio papročiai – tai ne kas kita kaip tam tikri prigimtinio įstatymo sekmenys. Tai prigimtinės teisės principai, pritaikyti tarptautinių santykių erdvei. Tokių teiginių puikiai iliustruoja garsioji de Vitorijos frazė: „Tai, ką prigimtinis protas įtvirtino tarp tautų, vadiname tarptautine teise“ [6, p. 92]⁶. Štai prigimtinė teisė teigia, kad bet kokią žalą privalu anksčiau ar vėliau atlyginti. Šią normą perkėlę į tarptautinių santykių areną gauname atitinkamą tarptautinės teisės taisyklę. Ji teigia, kad jei viena valstybė padarė žalą kitai valstybei, ir visos derybos bei kiti taikaus įtikinėjimo būdai nedavė jokių apčiuopiamų rezultatų, teisingas karas, kaip kraštutinė priemonė žalai atlyginti, leistinas. Prigimtinė teisė taip pat reikalauja gyventi saikingai. Iš šios taisyklės suformuluojama dar viena tarptautinės teisės norma – tiek kariaujant; tiek jau iškovojus pergalę ir atkuriant taiką bei nustatant priemones žalai atlyginti būtina laikytis nuosaikumo ir artimo meilės principo.

Taigi antroji scholastika tarptautinės teisės paliepus išvedė iš prigimtinės teisės normų. Glaudų šių teisių ryšį pabrėžė ir Grocijus – tarptautinės teisės normos ir principai privalą nenutolti nuo prigimtinės teisės taisyklių.

2. TAUTŲ IR VALSTYBIŲ TEISĖS

Vienas reikšmingiausių antrosios scholastikos tarptautinės teisės teorijos aspektų – de Vitorijos pateiktas fundamentinių ir neatimamų kiekvienos tautos ir valstybės teisių sąrašas. Šis sąrašas aktualus ir mūsų dienomis; jo deklaruojamos teisės lengvai patektų į moderniosios tarptautinės teisės dokumentus. De Vitorijos teigimu, kiekviena tauta ir valstybė pirmiausia turi teisę į egzistenciją. Remdamasis šia teise dominikonų vienuolis smerkė galingiausių tuometinės Europos valstybių vykdomą Naujojo pasaulio tautų genocidą. Antra, tautos disponuoja teise į tarpusavio lygybę bei politinę nepriklausomybę. Tiesa, čia de Vitorija padaro tam tikrą išlygą – kai kurioms tautoms ši teisė tam tikram laikui suspenduojama. Tai laukinių, de Vitorijos vadinamų barbarais, tautos, menkai kultūriškai, teisiškai ir politiškai išsivysčiusios, kad galėtų pačios save valdyti. Tokią „nesubrendusią“ tautą kita – aukštos civilizacijos – tauta turi teisę laikinai paimti savo globon ir tol valdyti, kol ši nepasieks reikiamo išsivystymo laipsnio, o kartu ir neginčijamos teisės į savivaldą [5, p. 114]. Vis dėlto toks laikinasis protektoratas neturįs tapti dingstimi globojamajai tautai išnaudoti. Pats kultūrinės, karinės ir politinės galios faktas nesuteikia jokios teisės grobstyti kitos tautos ar valstybės turta. Lygiai taip pat misionieriškas troškimas atversti pagonis ar klaidatikius į tikrąjį tikėjimą neturįs nieko bendra su jų pavergimu. De Vitorijos teigimu, „tikėjimas yra laisvo pasirinkimo dalykas“ [5, p. 80]⁷, todėl „tautos, niekada nepriėmusios [tikrojo] ti-

kėjimo, kaip antai pagonių ir žydų tautos, negali būti verčiamos jį priimti per prievartą“ [5, p. 80]⁸. Evangelizacijos priemonės – tai Dievo žodžio skelbimas, argumentuotas įtikinėjimas, dorybingas misionierių gyvenimas etc. Šiame sąrašo nėra vietos prievartai ir vergijai⁹.

Taigi tautos ir valstybės turinčios teisę į egzistavimą ir su tam tikromis išlygomis – į lygybę bei politinę nepriklausomybę. Šias teises vėl su tam tikromis išlygomis galėtume laikyti tam tikru šiuolaikinės tarptautinės teisės deklaruojamo valstybių suverenumo, nesikišimo į vidaus reikalus, jėgos nenaudojimo ir negrasinimo ja, tautų lygiateisiškumo ir laisvo apsisprendimo atitikmeniu. Gana moderniai skamba ir kitos teisės iš de Vitorijos sąrašo. Štai kiekvienos tautos ir valstybės piliečiams pripažįstama tarptautinės migracijos teisė (*jus communicationis*). De Vitorijos teigimu, nė viena valstybė neturi teisės uždaryti savo sienų svetimšaliams. Antai „prancūzams neleistina uždrausti ispanams atvykti ir net apsigyventi Prancūzijoje, ir atvirkščiai (Ispanija neturi teisės neįsileisti į savo teritoriją prancūzų – aut. past.) – jei šie svetimšaliai nedaro šeiminkams jokios žalos ir nepažeidžia jų teisių“ [5, p. 92]¹⁰. Taigi migracijos teisė formuoja ir konkrečias pareigas – kiekvienas svetimšalis privaląs laikytis šalies šeiminkės įstatymų, gerbti jos piliečių teises, jiems nekenkti ir pan.

Po migracijos teisės eina tarptautinės prekybos teisė. Pasak De Vitorijos, joks valdovas negali uždrausti saviesiems pavaldiniams prekiauti su kita tauta ar valstybe, jei ši prekyba nepažeidžia niekieno teisių, yra tinkamai vykdoma ir abipusiškai naudinga. Štai „ispanams leistina prekiauti su barbarais, jei ši prekyba nedaro barbarų gimtajam kraštui jokios žalos, pavyzdžiui, atvežti į barbarų žemes prekes, kurių šiems trūksta, ir parsivežti iš ten auksą, sidabro arba kitų dalykų, kurių barbarai apšiai turi. Ir tiek barbarų valdovai negali kludyti saviesiems pavaldiniams prekiauti su ispanais, tiek, atvirkščiai – ispanų valdovai negali uždrausti prekiauti su barbarais“ [5, p. 96]¹¹. Jei valdovas pažeidžia šią preky-

⁸ „Infideles, qui nunquam susceperunt [veram] fidem, sicut Gentiles et Judaei, nullo modo sunt compellendi ad fidem.“

⁹ Vergijos apologetų vartotą tariamą krikščioniškojo tikėjimo šviesos skleidimo argumentą plačiai aprašė ir demaskavo kitas antrosios scholastikos klasikas ispanų jėzuitas Luisas Molina. Jo atliktą tyrimą galėtume pavadinti tam tikra to meto sociologine apklausa. Molina Lisabonos uoste klausinėjo vergų pirklių, ar vienas vergų prekybos tikslų iš tikrųjų yra laukinių atvertimas į krikščioniškąjį tikėjimą. Į šį klausimą jėzuitas sulaukė neigiamo atsakymo. Paaikšėjo, kad vergų prekybą lemia ne kilnūs motyvai, o paprasta praktinė nauda – „...tie, kurie vergus atsiveža, siekia ne gėrio tų vergų dvasioms, o žemiško pelno sau patiems“ („...iique, qui mancipia apportant, non spirituale eorum bonum, sed temporale suum lucrum quaerunt“) [10, p. 174]. „Apklauskos“ rezultatai leido Molinai padaryti išvadą, jog prekyba vergais, paverstais pagonimis, esanti neteisėta ir neteisinga, o ją vykdančios žmonės mirtinai nusideda ir gyvena amžinai prakeikti [10, p. 171]. Kita vertus, antrosios scholastikos klasikai pripažino vergiją kaip baudžiamąją priemonę. Jų teigimu, vergija leistina kaip bausmė už ypač sunkius nusikaltimus. Šios vergijos formos yra katgora, sunkieji darbai galerose ir kt.

¹⁰ „Non liceret Gallis prohibere Hispanos a peregrinatione Galliae vel etiam habitatione, aut e contrario, si nullo modo cederent in damnum illorum nec facerent injuriam.“

¹¹ „Licet Hispanis negotiari apud Barbaros, sine patriae tamen damno, puta importantes illuc mercem, quibus illi carent, et adducentes illinc vel aurum vel argentum vel alia, quibus abundant. Nec principes

⁶ „Quod naturalis ratio inter omnes gentes constituit, vocatur jus gentium.“

⁷ „Credere est voluntatis.“

bos teisę, tiek pavaldiniai gali teisėtai prieš jį sukilti, tiek valstybė, su kuria jis draudžia prekyauti, gali pradėti prieš jį teisingą karą.

Galiausiai kiekviena tauta ir valstybė turi teisę ir netgi pareigą suteikti karinę pagalbą kitai tautai ar valstybei, puolamai išorinio agresoriaus [5, p. 112] ar kenčiančiai vietinio tironiško valdovo priespaudą [5, p. 110]. Juk „Dievas prisakė kiekvienam žmogui rūpintis savo artimu“ [5, p. 110]¹², o visos tautos ir valstybės kaip tik ir sudarytos iš tokių artimų žmonių, vadinasi, jos tiesiog privalo viena kitą ginti nuo puolimo, tironijos ir priespaudos [5, p. 110]. Kaip taikliai nurodo J. Barthelemy, Vitorijos įsitikinimu, „kiekvienai valstybei suteikti pasaulinio policininko įgaliojimai; ji – teisę ginantis karys, turintis pareigą persekioti visus – tiek savo, tiek ir kitų valstybių teritorijose vykstančius teisių pažeidimus“ [11, p. 12]. Ši pareiga ir teisė – tai tam tikras moderniosios tarptautinės teisės „humanitarinės intervencijos“ principo atitikmuo.

Štai tokios esminės tautų teisės ir pareigos nurodomos de Vitorijos sąrašė. Pažymėtina, kad šias teises tautoms bei valstybėms priskyrė ir Grocijus. Jis taip pat teigė, kad kiekviena tauta turi teises į egzistavimą, lygybę su kitomis tautomis ir politinę nepriklausomybę, teisę į tarptautinę prekybą, teisę ir pareigą suteikti ginkluotą pagalbą kitai tautai ar valstybei patiriamai žalai atlyginti. Kita vertus, Grocijus šį sąrašą papildė badaujančios, epidemiją ar kitokią stichinę nelaimę patyrusios tautos teise į humanitarinę kitų tautų ir valstybių pagalbą – maisto produktus, vaistus etc.

3. TEISINGO KARO KONCEPCIJA

Taigi de Vitorija nurodė penkias fundamentines kiekvienos tautos ir valstybės teises. Jo įsitikinimu, bet kurios minėtų teisių pažeidimas gali tapti pakankamu pagrindu karui prieš kitą tautą ar valstybę. Tiesa, karas leistinas tik tokiu atveju, kai jis lieka vienintelis būdas patirtai žalai atlyginti. Kitaip sakant, kariauti galima tik tada, kai visos galimos taikaus įtikinėjimo priemonės nedavė jokių teigiamų rezultatų.

Teisingo karo koncepciją antroje scholastikoje labiausiai išplėtojo Suaresas. Jo teigimu, „karas nėra nei savaime blogas, nei krikščionims uždraustas dalykas“ [7, p. 737]¹³ – jis gali būti tiek teisingas, tiek neteisingas. Teisingas karas (*bellum justum*) privalo patenkinti keletą būtinų sąlygų. „Pirmiausia vesti karą privalo teisėta valdžia“ [7, p. 739]¹⁴. T. y. tik teisėtas valstybės valdovas gali skelbti karą kitai valstybei ar tautai. Tiesa, ši taisyklė taikytina tik puolamajam karui (*bellum offensivum*) – išorinės agresijos atveju tiek visa piliečių bendruomenė, tiek atskiri jos nariai gali pradėti gynybinį

karą (*bellum defensivum*) be jokios politinio suvereno sankcijos.

Antra, teisingas karas reikalauja teisingos priežasties [7, p. 739]. Štai „religijos skirtingumas nėra teisingo karo priežastis“ [5, p. 128]¹⁵ – disponuodami Dievo dovanotąja laisva valia žmonės gali laisvai rinktis būdą Jam išpažinti. Lygiai taip pat valdovo siekimas išplėsti valstybės teritoriją arba pelnyti karvedžio šlovę negali būti laikomas teisinga karo priežastimi. Tokia priežastis – tai valstybei padaryta didelė žala (užgrobita ar apiplėšta teritorija, pasisavintas turtas, trukdymas prekyauti su užsienio šalimis, valdovo ar piliečių garbės įžeidimas ir t. t.) [7, p. 744], taip pat kiekvienos tautos teisė ir pareiga gintis nuo išorinio agresoriaus [7, p. 738] ir padėti kitoms tautoms bei valstybėms ginti savąją nepriklausomybę [5, p. 112]. Išorinės agresijos užtenka gynybiniam karui pradėti. O prieš paskelbdamas puolamąjį karą suverenas, remdamasis protu ir sąžine, privalo išsamiai ištyti, ar iš tikrųjų egzistuoja teisinga to karo priežastis. Jei paaiškėja, kad priešininkas veikia teisus nei neteiskus (pvz., tenka pripažinti, kad miestas, kurį nori sugražinti suverenas, kadaise priklausė priešininko pirmtakui, iš kurio jį vėliau atėmė vienas suvereno pirmtakų), puolamasis karas neleistinas [7, p. 749–750]. O ar suvereno kariams turi rūpėti karo teisingumo klausimas? Ar prieš puldami priešą jie privalo ieškoti teisingos karo priežasties? Suareso teigimu, kariams dažniausiai nėra reikalo to daryti – jei jie neturi jokių argumentuotų abejonų dėl karo teisingumo, privalu besąlygiškai paklusti valdovo įsakymui pulti priešą. Jei tokių abejonų esama, kariai turi išsamiai apsvarstyti, ar iš tikrųjų egzistuoja puolamojo karo priežastis. Jei net ir po šio svarstymo abejonės išlieka, privalu pasikonsultuoti su išmintingu ir doru žmogumi – dvasininku, aukštesniu karininku ar net pačiu valdovu.

Taigi teisingas karas neįmanomas be teisingos priežasties. Vis dėlto net ir jai egzistuojant suverenas, prieš pradėdamas puolamąjį karą, privalo realiai įvertinti savosios pergalės galimybes. Jei paaiškėja, kad didesnė tikimybė karą pralaimėti, privalu nuo to karo susilaikyti. Priešingu atveju suvereno valstybė rizikuoja patirti dar didesnę žalą nei esamoji [7, p. 746]. Ar esant teisingai priežastčiai būtina, kad popiežius palaimintų puolamąjį karą? Suareso įsitikinimu, paprastai tokia sankcija nereikalinga. Juk popiežius – ne politinės (*imperium*), o dvasinės (*sacerdotium*) valdžios suverenas, siekiantis krikščioniškojo pasaulio piliečius vesti išganyimo keliu. Vis dėlto kai kurios nors krikščioniškos valstybės valdovas akivaizdžiai iškrypsta iš šio kelio – tampa eretiku, plėšia, įkalina ar žudo savo piliečius, popiežius gali įpareigoti kitų krikščioniškų šalių suverenus tą ydingąjį valdovą nuversti nuo sosto. Taigi „aukščiausias vyskupas turi galią bausti neteisinguosius valdovus“ [12, p. 314]¹⁶.

Trečia, kariaujant teisingą karą būtina laikytis nuosakumo principo ir su juo susijusių taisyklių, kurių pažeidimas atima iš karo teisėtumo kokybę [7, p. 739].

illorum possunt impedire subditos suos ne exerceant commercia cum Hispanis, nec e contrario principia Hispanorum possunt commercia cum illis prohibere.“

¹² „Unicuique mandavit Deus de proximo suo.“

¹³ „Bellum simpliciter nec est intrinsece malum, nec Christianis prohibitum.“

¹⁴ „Primum [caput est], ut [bellum] sit a legitima potestate.“

¹⁵ „Causa justi belli non est diversitas religionis.“

¹⁶ „In summo pontifice est vere potestas iniquos reges coercendi.“

Štai prieš pradėdamas puolamąjį karą suverenas turi išpėti priešišką šalį apie galimus karo veiksmus ir pasuktinį kartą pasiūlyti atlyginti padarytą žalą – „prieš pradėdamas karą, valdovui privalo pranešti priešiška valstybei, kad egzistuoja teisinga karo priežastis, bei pareikalauti deramo žalos atlyginimo. Jei priešiška šalis pasiūlo tokią kompensaciją, valdovas privalo ją priimti ir atsisakyti karinių veiksmų, nes jei taip nepasielgtų, karas nebebūtų teisingas“ [7, p. 752]¹⁷. Kita vertus, karo metu leidžiama sukelti priešininkui visus nuostolius, reikalingus pergalei pasiekti [7, p. 753]. Pavyzdžiui, leistina šturmuoti miestus, sprogdinti tiltus, griauti tvirtoves, imti belaisvius ir įkaitus, nusavinti priešininko ginklus, laivus ir karo mašinas. Vis dėlto nuosaikumas privalo būti išlaikytas – negalima niokoti priešininko žemės ūkio, prievartauti moterų, žudyti belaisvių ir įkaičių. Ir svarbiausia, reikia padaryti viską, kas tik įmanoma, kad nukentėtų kuo mažiau taikių gyventojų – nekaltųjų. Suareso teigimu, „pagal prigimtine teisę nekalti žmonės yra vaikai, moterys ir visi, negalintys nešioti ginklo, pagal tarptautinę teisę – ambasadoriai, pagal pozityviąją krikščioniškų valstybių teisę – kunigai ir dvasiškiei. Visi kiti asmenys laikomi kaltais, nes žmogiškasis sprendimas visus, galinčius pakelti ginklą, sutapatina su aktualiai taip ir darančiais“¹⁸ [7, p. 754]. Koro metu draudžiama sąmoningai, iš anksto numačius žudyti nekaltus žmones. Bet jeigu pergale negalima be atsitiktinės mažesnio ar didesnio nekaltųjų skaičiaus žūties, jų žudymas leistinas [7, p. 755]. Štai šturmuojant miestą arba sprogdinant tiltą neįmanoma apsaugoti visų taikių žmonių. Vis dėlto tyčinis nekaltųjų žudymas tokių akcijų metu – tai akivaizdus nusikaltimas, akimirksniu pavėrciantis teisingą karą neteisingu.

O kaip dera elgtis laimėjus karą ir atkuriant teisingumą? Šiuo atveju irgi būtinas nuosaikumas – nugalėjęs suverenas privalo priešininkui paskirti bausmes ir reparacijas, atitinkančias padarytą žalą, tačiau jokia būdu jos neviršijančias [7, p. 754]. Į šią žalą įskaičiuojami visi nuostoliai, kuriuos suvereno šalis patyrė iš priešininko tiek prieš karą, tiek paties koro metu: žuvę piliečiai, sudeginti ir sugriauti miestai ir pan. Kita vertus, teisingumo reikalavimu išskirtinę žalą padariusiems asmenims iš priešininko stovyklos gali būti taikoma netgi mirties bausmė [7, p. 753].

Štai tokią teisingo koro koncepciją pateikė de Vitorija ir Suaresas. Pažymėtina, kad labai panašiai teisingo koro principus aiškino ir Grocijus. Jis taip pat teigė, kad teisingam karui būtina teisinga priežastis: išorinė agresija, valstybės teritorijos ar turto užgrobimas, krikščioniška pareiga padėti kitai valstybei ginti savąją nepriklausomybę etc. Taip pat teigta, kad karas – tai kraštutinė priemonė žalai atlyginti, kai derybos ir kiti taikūs įtiki-

nėjimo būdai yra nerezultatyvūs. Galiausiai taip pat tvirtinta, kad tiek kariaujant, tiek jau iškovojus pergalę ir skiriant priešininkui bausmes bei reparacijas būtina laikytis nuosaikumo, teisingumo ir krikščioniškosios mėlės principų. Kita vertus, kitaip nei de Vitorija ir Suaresas, Grocijus siūlė tarptautines tarpvalstybines konferencijas bei trečiųjų teismo procesus kaip priemones užkirsti kelią karams.

IŠVADOS

Antrosios scholastikos klasikai F. de Vitorija ir F. Suaresas laikytini vienais tarptautinės teisės teorijos pradininkų. Jų kūrinuose, išleistuose prieš pasirodant tarptautinės teisės „tėvu“ laikomo H. Grocijaus veikalui „Apie koro ir taikos teisę“, pateikta tarptautinės teisės sistema, nagrinėjanti šios teisės kilmę ir prigimtį, formuluojanti pamatines kiekvienos tautos ir valstybės teisės bei jų gynimo teisingame kare sąlygas.

De Vitorijos ir Suareso teigimu, tarptautinė teisė – tai visuma paprotinių normų ir principų, reguliuojančių visų arba beveik visų pasaulio tautų ir valstybių santykius. Šios normos esančios ne kas kita kaip tam tikri prigimtinės teisės principai, pritaikyti tarptautinių santykių erdvei – veikdamos bandymų ir klaidų metodu bei remdamosi prigimtinės teisės normomis, pasaulio tautos ir valstybės pamažu sukuria daugiau ar mažiau bendrus tarptautinio elgesio papročius.

Vienas reikšmingiausių antrosios scholastikos tarptautinės teisės teorijos aspektų – de Vitorijos pateiktas fundamentinių kiekvienos tautos ir valstybės teisių sąrašas. Čia deklaruotos teisės į egzistavimą, lygybę su kitomis tautomis bei politinę nepriklausomybę, teisė į tarptautinę migraciją ir prekybą, teisė ir pareiga suteikti karinę pagalbą kitai tautai ar valstybei vidinės priespaudos ar išorinės agresijos sąlygomis. Šios teisės – tai tam tikras šiuolaikinės tarptautinės teisės skelbiamo valstybių suverenumo, nesikišimo į vidaus reikalus, jėgos nenaudojimo ir negrasinimo ja, tautų lygiateisiškumo ir laisvo apsisprendimo, migracijos laisvės ir humanitarinės intervencijos atitikmuo.

Antrosios scholastikos skelbtų tautos ir valstybės teisių pažeidimas laikytas teisingo koro priežastimi. Šio koro koncepciją labiausiai išplėtojo Suaresas. Jo nustatyti teisingo koro principai – priešininko išpėjimas apie puolamuosius veiksmus; ambasadorių ir taikių gyventojų neliečiamybė, draudimas žudyti koro belaisvius ir įkaitus, reparacijų atitiktis prieš karą ir jo metu padarytai žalai, religinių karų neteisėtumas – aktualūs ir mūsų dienomis.

Antrosios scholastikos tarptautinės teisės teorija artima Grocijaus tarptautinės teisės sistemai. Interpretuodamas šios teisės prigimtį ir kilmę, formuluodamas neatimamas tautų ir valstybių teises, deklaruodamas teisingo koro sąlygas ir principus, Grocijus ėjo de Vitorijos ir Suareso nubrėžtu keliu.

¹⁷ „Ante bellum inchoatum tenetur princeps proponere justam causam belli reipublicae contrariae ac petere restitutionem condignam, quam si altera offerat, tenetur acceptare et a bello desistere: quod si non faciat, bellum erit injustum.“

¹⁸ „Innocentes sunt naturali jure pueri, mulieres et quicumque non valent arma sumere; jure gentium legati; jure positivo inter Christianos religiosi, sacerdotes etc. Nocentes reputantur reliqui omnes: nam qui possunt arma sumere, praesumuntur in humano judicio ac si vere sumant.“

LITERATŪRA

1. **Copleston F.** A History of Philosophy. Late Medieval and Renaissance Philosophy. – New York: Image Books, 1993. Vol. III.
2. **Sabine G. H., Thorson Th. L.** Politinių teorijų istorija. – Vilnius: Pradai, 1995.
3. **Grotius H.** De jure belli ac pacis libri tres. – Lugduni Bavorum: E. J. Brill, 1939.
4. **Vitoria F.** De potestate civili // Obras de Francisco de Vitoria. – Madrid: La editorial catolica, 1960.
5. **Vitoria F.** De Indis recenter inventis et de jure belli Hispanorum in Barbaros relectiones. – Tübingen: Verlag J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1952.
6. **Suarez F.** De legibus et legislatore Deo // Opera omnia Francisci Suarei. Vol. 5. – Parisiis: Apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, 1856.
7. **Suarez F.** De triplici virtute theologica // Opera omnia Francisci Suarei. Vol. 12. – Parisiis: Apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, 1858.
8. **Plečkaitis R.** Teisės filosofija senajame Vilniaus universitete // Problemos. 2001. Nr. 60.
9. **Plečkaitis R.** Teisės filosofija // Lietuvos filosofijos istorija. I tomas. Viduramžiai – renesansas – naujieji amžiai. – Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004.
10. **Molina L.** De justitia tomus primus. – Venetiis: apud societatem minimam, 1602.
11. **Barthelemy J.** François de Vitoria // Les fondateurs du droit international. – Paris: V. Giard et E. Brier, 1904.
12. **Suarez F.** Defensio fidei catholicae et apostolicae adversus anglicanae sectae errores // Opera omnia Francisci Suarei. Vol. 24. – Parisiis: Apud Ludovicum Vives, Bibliopolam editorem, 1869.

THE INTERPRETATION OF INTERNATIONAL LAW IN SECOND SCHOLASTICISM

Vytis Valatka *

Mykolas Romeris University

Summary

The grandees of so called second scholasticism – Dominican Francisco de Vitoria (1480–1546) and Jesuit Francisco Suarez (1548–1617) – must be reckoned among founders of international law theory. Their works, issued before famous treatise “On the Law of War and Peace” by another father of international law Hugo Grotius, contained solid system of that law. This system, referring to Roman law, the works of Thomas Aquinas, St. Isidore of Seville, St. Raymund of Penafort and John of Legnano, analyzed nature and origin of international law, declared inseparable rights of nations and states, determined sufficient conditions for defending those rights in just war (*bellum justum*).

De Vitoria and Suarez regarded international law as a set of customary rules and principles regulating relations among all or almost all the nations and states of the world. Those rules were considered the certain principles of natural law accommodated to the sphere of international relations. According to de Vitoria and Suarez, by trial and error, nations and

states gradually derive from natural law more or less general customs of international conduct.

One of the most significant aspects of international law theory in second scholasticism is the list of fundamental and inseparable rights of nations and states, presented by de Vitoria. This list includes the rights to existence, equality and political sovereignty; the right to international migration and trade; the right and duty to lend a military aid to nation, victimized by domestic tyrants or threatened or attacked by external aggressor. These rights must be regarded as a certain equivalent of some principles of modern international law, namely, sovereignty of states; noninterference into internal affairs; interdiction to use force and even to threaten by it; equality and self-determination of nations; freedom of migration; humanitarian intervention etc.

The violation of rights of nations and states, declared by second scholasticism, was considered a sufficient reason to begin a just war. The conception of just war was chiefly developed by Suarez. The certain principles of that conception – warning an enemy before beginning an offensive war; inviolability of ambassadors and peaceful population; prohibition to kill prisoners and hostages; correspondence of reparations to injury received before and during the war; illegitimacy of confessional wars etc. – have not lost significance in our age.

Theory of international law included in second scholasticism is akin to system of that law presented by Grotius. Interpreting nature and origin of international law, declaring rights of nations and states, finally, setting causes and principles of just war, Grotius has not essentially digressed from the path delineated by de Vitoria and Suarez.

Keywords: second scholasticism, natural law, international law, custom, fundamental rights of nations and states, injury, just war, principle of moderation.

---

* Mykolas Romeris University, Faculty of Strategic Management and Policy, Department of Philosophy, Assoc. Prof. Dr.